

LA REAL ESGLÉSIA DE NOSTRA SENYORA DE SALES I LES DESTROSSES PATIDES DURANT LA GUERRA CIVIL

Aida FERRI RIERA

SUECA, LA RIBERA BAIXA

Resum: Al present article es pretén realitzar una xicoteta aproximació a la història del Convent de la Mare de Déu de Sales centrant-nos en les destrosses que es varen produir durant la Guerra Civil Espanyola, concretament l'any 1936. Així doncs, analitzarem alguns documents de la Causa General de Sueca realitzats entre 1941 i 1946, i exposarem també un exemple de com afortunadament part del patrimoni d'aquest temple suecà es va salvar i ha arribat fins als nostres dies.

Paraules clau: Art. Guerra Civil. Causa General. Església de Mare de Déu de Sales. Sueca.

Tal com conta la llegenda, el llaurador Andrés de Sales solcant un camp, el 14 de febrer del 1361, trobà la imatge de la Verge, i en honor al seu descobridor, la Mare de Déu rebé el seu nom. En el lloc on ocorre l'increïble succés es construeix una ermita per a commemorar la troballa. No era necessària cap explicació prèvia que requerís explicar aquesta manifestació mariana, ja que en aquest període Sueca encara no s'havia refet dels desastres de la Guerra de la Unió, les pestes, la fam i les inundacions.

En la vida religiosa europea de l'Edat Mitjana i Moderna, els fenòmens prodigiosos o visions eren molt freqüents i sovint atribuïts a la Verge. Les investigacions que porten

endavant la cúria diocesana i la declaració dels testimonis més ancians avalen les aparicions i les doten de valor universal, i són acceptades fàcilment per la població.¹

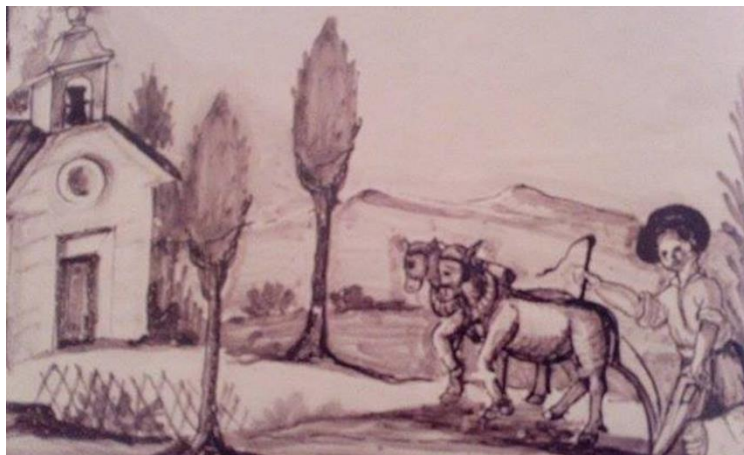

Fig. 1. Representació pictòrica d'autor anònim de la travada de la imatge de Nostra Senyora de Sales, reproduïda en una placa ceràmica del segle XVIII (ca.1785).

Dos-cents anys més tard, el 1615 es construeix un convent i una l'església que a causa dels danys estructurals patits pel terratrèmol de Montesa, del 1748, es va procedir a la seua demolició el 1751. El 1753 l'arquitecte Juan Ximeno traça els plànols de la nova església i les obres s'acaben el 1772. L'edifici, en l'actualitat, presenta un estil neoclàssic i una cúpula modernista, encara que ha patit diverses intervencions i restauracions des de la seua creació.

La Real Església de Nostra Senyora de Sales és una de les construccions més emblemàtiques del municipi de Sueca, ja que es tracta del santuari de la patrona de la ciutat. El seu emplaçament continua sent l'original i avui en dia es troba a la plaça del Convent, núm. 12 de la localitat de Sueca (València). El temple té la condició de Bé de Rellevància Local segons la Disposició Addicional Quinta de la Llei 5/2007, de 9 de febrer, de la Generalitat, de modificació de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià (DOCV Núm. 5.449 / 13.02.2007).

---

¹ FERRI CHULIO, A. S., Sales Sueca 1361-2011. Edita l'Impremta de Luis Palacios, Sueca (València), 2011, p. 15.

Danys patits per l'Església del Convent de Sueca durant la Guerra Civil

Amb l'esclat de la Guerra Civil Espanyola, el 5 d'agost del 1936, el convent de Nostra Senyora de Sales es assaltat i es destrueix gran part del patrimoni artístic. En octubre d'aquest mateix any, el temple sofreix diverses destrosses. La nau central es divideix per un tàbic destinat cadascun de les parts per magatzem de mantes i cobertors, i tallers de reparació de camions. A la sagristia i l'escala d'accés al cambril de la Verge de Sales s'arranca el sòl de marbre, i es destina com a estable de vaques que subministraven llet a *l'Asilo de las Hermanitas*.

Des del 19 de juliol del 1936 fins a l'1 d'abril del 1939 l'església catòlica a Sueca va passar a la clandestinitat, els temples varen ser confiscats i tot el que hi havia al seu intern destruït o requisat, mentre que els sacerdots hagueren d'amagar-se davant la persecució de la qual foren objecte.²

La primera església a ser assaltada a fou l'Església Parroquial de Sant Pere Apòstol, el 20 de juliol del 1936. Posteriorment, el 5 d'agost d'aquest mateix any, varen partir la mateixa sort la resta dels temples suecans de l'època, com són: L'Església de Nostra Senyora de Sales, la Capella del Crist de l'Hospitalet, l'Ermita dels Sants de la Pedra, l'Ermita de Sant Roc, la Capella del Mareny de Barraquetes i l'Ermita de Sant Pascual del Perelló.

En aquesta desastrosa acció contra el patrimoni artístic suecà es varen perdre 102 imatges, algunes de les quals d'innegable valor escultòric, així com 97 pintures entre les que hi havien exemplars de gran valor artístic.³ Centrant-nos en els objectes que varen desaparèixer a l'església de la Mare de Déu de Sales, es perderen 39 imatges i 11 pintures, fet que el convertí en un dels temples més afectats després de l'Església Parroquial de Sant Pere Apòstol.

---

² FERRI CHULIO, A.S., *Sueca en 1936, Martirio de la Iglesia Católica*, Edició de Andrés de Sales Ferri Chulio, Sueca, 1990, pàg. 146.

³ *Ibid.*, pàg. 21.

Les pèrdues de la Guerra Civil Espanyola a Sueca foren molt quantioses i irremplaçables. Encara que es va intentar destruir els signes religiosos, alguns dels veïns de la localitat varen aconseguir amagar en les seues cases alguns dels valuosos objectes que hi havia als diferents temples, malgrat això foren ben pocs comparats amb els que existien fins al 1936.

Coneguem amb exactitud la riquesa del patrimoni artístic religiós suecà del moment, perdut quasi tot entre juliol i agost del 1936, gràcies a que s'ha conservat fins a l'actualitat l'inventari de l'any 1929, custodiat a l'Arxiu Municipal de Sueca, on s'especificava que hi havia amb exactitud en cada temple.

La imatge de la Verge de Sales de Sueca: exemple de com aconseguix salvar-se el patrimoni artístic

Per a il·lustrar millor un cas de com alguns objectes es varen salvar i altres no, explicarem l'exemple de la imatge de la Mare de Déu de Sales, patrona de Sueca.

El 18 de juliol del 1936 es produí l'inici d'un nou capítol en la Història d'Espanya, comença la guerra civil. Una mostra de l'actitud oficial davant qualsevol signe religiós la trobem en l'acta capitular del 16 de juliol, en la reunió del qual es va acordar canviar la titulació del carrer Nostra Senyora de Sales pel de Pintor Sorolla.

“Reunida en sesión extraordinaria la Corporación Municipal celebrada en segunda convocatoria el día 16 de julio de 1936, por no haber asistido suficiente número de Señores Concejales en la primera convocatoria [...] se acordó cambiar la rotulación de algunas calles de la población [...] la de Virgen de Sales se denominará Pintor Sorolla”.⁴

Davant el nou camí que prenién els esdeveniments i la política nacional, un dels objectius que va plantejar-se la Real Associació de la Verge de Sales en el mes de febrer, fou la de conservar la imatge original de la Mare de Déu de Sales i de les joies que aquesta posseïa, a la vista dels tristos esdeveniments d'assalt i incendis a esglésies.

---

⁴ FERRI CHULIO, A.S., *Santa María de Sales, Patrona de Sueca*, Edició de Excmo. Ayuntamiento de Sueca, Sueca (València), 1979, pàg. 221-225.

Per això es va acordar amagar la imatge de la patrona suecana i substituir-la per una còpia propietat de la cooperativa “Unió Cristiana” perquè en cas d’assalt no desaparegués o fóra destruïda. Igualment es va acordar amagar també les joies, realitzant abans un inventari detallat de totes elles. Ambdues imatges eren molt similars, i la rèplica la varen abillar amb els ornaments que l’original solia portar perquè no hi haguera cap sospita ni diferència.

De tot açò se li va donar notícia a l’alcalde del moment, Mariano Marqués, el qual va aprovar l’operació.

Fig. 2. Imatge de la Mare de Déu de Sales

El dia 5 d’abril, es va procedir a ocultar la imatge de la Verge de Sales en el buit de l’escala que pujava al saló de juntes, dins de l’armari on es guardaven els mantells de la Mare de Déu, i tapiaren la porta amb un tàbic.

Com hem dit anteriorment, el 5 d’agost la Real Església de la Verge de Sales fou atacada. En pocs minuts desaparegué tota la riquesa que posseïa el temple, així com còpia de la imatge de la Verge de Sales i els riquíssims ornaments que portava.

El dia 6 d’agost, fou citat pel batlle de Sueca, José Serrano Pla, president de la junta de cavallers i senyores, un dels participants que va acordar l’ocultació de la imatge. L’alcalde li va preguntar sobre el lloc on havien amagat la Mare de Déu i les joies, sent aquestes ultimes requisades i entregades a l’autoritat local el 17 d’agost, el qual les va dipositar al Banc d’Espanya de València. Posteriorment, el Banc d’Espanya amb seu a València fou assaltat per la policia, i tot el que hi havia va ser traslladat al de Barcelona, des d’on amb el pas del temps va desaparèixer.⁵

---

⁵ Obviarem l’inventari de les joies, perquè és bastant llarg i no és objecte directe d’aquest nostre estudi, però si a algú li interessa el tema pot trobar totes les dades sobre l’ocultació de la

Després de la contesa militar i tres anys després, el 29 de març del 1939 es va practicar un reconeixement de la Real Església de Nostra Senyora de Sales trobant-se tots els altars destruïts, excepte el de la Puríssima, al costat esquerre del presbiteri, molt possiblement per ser de maçoneria, i el retaule de l'altar major, encara que aquest tenia totes les imatges decapitades.

Dos dies després, el 31 de març es va procedir a derruir el tàbic que ocultava la imatge original de Nostra Senyora de Sales, trobant-se aquest intacte.

El mes de juliol del 1939, començaren les obres de restauració del temple. Davant el mal estat en què es trobava la sagristia, la junta de reparació de l'església va acordar que es feren les obres necessàries per a enllestir-la, i que es col·locarà el sòl i el sòcol.

El 22 de novembre del 1939, Joaquín Alfonso, capellà de Sueca, va dirigir un ofici al governador civil, com a representant de la Comissió de Restauració de la Província de València, sol·licitant ajuda econòmica per a la Real Església de la Verge de Sales.

“[...] que es cura de Sueca, a cuya parroquia pertenece la Iglesia de la Virgen de Sales, la cual a consecuencia de la devastación acaecida en la dominación roja sufrió en todo su pavimento, en todo el zócalo de mármol, y deterioro en sus muros, puertas, ventanas y cristales que han sido valorados en cincuenta mil seiscientos cincuenta pesetas”.⁶

Pareix que aquesta ajuda mai va arribar, perquè pel que comenta Ferrí Chulio, en revisar els documents pertinents no ha trobat cap confirmació en aquest sentit. De totes maneres els veïns i veïnes de sueca es varen encarregar de proporcionar-li al temple una millora amb les donacions, regals i restauracions que realitzaren.

---

imatge de Verge de Sales i l'inventari a la “memòria” que redacta En Jose Serrano Pla en el Llibre d'actes de la Junta de Cabelleros de la Asociación de Ntra. Sra. De Sales, vol. I, tal com ens remet l'autor Ferrí Chulio.

⁶ FERRI CHULIO, A.S., *La mare de Deu de Sales de Sueca*, Edició de Andrés de Sales Ferrí Chulio, Sueca, 1994, pàg. 295.

Anàlisi dels documents de la Causa General de Sueca 1941-1946

“*La Causa General Istruida por el Ministerio Fiscal sobre la dominación roja en España*”, o de forma abreviada la Causa General, és el procés d’investigació que va impulsar el Ministeri de Justícia franquista després de la Guerra Civil, mitjançant el Decret del 26 d’abril de 1940 amb la intenció de donar a conèixer el fets delictius comesos a Espanya durant la dominació republicana. La investigació va recopilar informació de tot tipus, fins i tot els abusos i crims contra els béns de patrimoni cultural.

Tota la documentació que es va recopilar fou dipositada en l’Arxiu Històric Nacional d’Espanya, amb seu a Madrid el 1980. Contenia unes 4.000 caixes amb abundat documentació. Finalment, a l’abril del 2011, tota aquesta informació fou traspassada al Centre Documental de la Memòria Històrica de Salamanca.

Hem de dir però que no tots els historiadors s’han posat d’acord en la veracitat dels documents, encara que fonamentalment recull fets reals, resulta bastant parcial i les dades han de ser contrastades amb altres fonts.

Després de la digitalització de les fitxes descriptives, que es poden consultar en el *Portal de Archivos Españoles* (PARES), hem pogut conèixer la documentació generada per la Causa General respecte a Sueca i més concretament pel que fa a les pèrdues i danys que ha patit l’Església de Nostra Senyora de Sales.

Els documents de la Causa General de Sueca són un compendi de 444 pàgines,⁷ en les quals es parla de diligències, oficis, relació de persones residents en aquest terme municipal que durant la dominació roja foren mortes violentament o desaparegudes i es pensa que han estat assassinades, relació dels cadàvers que s’han trobat en el terme municipal de Sueca que sofriren una mort violenta durant la dominació roja, relació de tortures, saquejos, incendis d’edificis, destrucció d’esglésies i objectes de culte, declaracions de testimonis, certificats de defuncions i informes i valoracions de danys en edificis i objectes religiosos.

---

⁷ Tots els documents estan trets de la pàgina web PARES www.pares.mcu.es/ParesBusquedas/servlets/Control_servelt

La primera referència que trobem està a la pàgina 15, en la qual ens assabentem que el dia 5 d'agost del 1936 foren saquejats diversos temples suecans entre ells el Convent de la Mare de Déu de Sales, i a més a més ens informa que aquest va servir com a alçament de la Delegació de Guerra fins al dia de la seua alliberació.

La següent notícia que tenim és en la plana 413 (*Doc. 1*). En aquesta, datada del 14 de juliol del 1943, se li recorda al capellà de Sueca que devia haver facilitat la relació dels incendis, destroces i saquejos que havien patit les esglésies i ermites suecanes, així com una valoració aproximada dels danys provocats i a ser possible les persones responsables, que se li va demanar el 20 de març del mateix any.

A la pàgina posterior, amb data del 23 d'octubre del 1943, encara una altra vegada se li insisteix al capellà que devia haver presentat la relació que des de fa un parell de mesos se li reclama, però aquesta volta amb la particularitat que se li demana amb urgència i si no ho fa s'informarà al seu superior perquè prega les mesures pertinents.

A continuació, en els documents 415 i 416 (*Doc. 2 i 3*), el capellà respon amb un escrit del 26 d'octubre del 1943, comunicant que ell ha pres possessió de la Parròquia el 7 d'agost del 1942, i que per tant, no pot saber les destorces que s'han produït i el valor de les pèrdues. Comenta que ha acudit a l'arxiu i no troba cap document que pugua establir la quantia les destorces, però que li consta que a Palau ja s'ha enviat una relació amb l'anàlisi dels danys que s'han produït durant l'ocupació roja i en el qual s'especifica que augmenten aproximadament a unes cinc-centes mil pessetes. De tota manera, ens remet per a major informació al seu antecessor, el qual segurament deu estar més assabentat que ell, el capellà de Sant Esteve de València. Signa el document Rafael Revert, capellà de l'Església parroquial de Sant Pere Apòstol i arxipreste de la seua demarcació.

Després, a la plana 417 (*Doc. 4*), trobem un document del capellà de l'Església de la Verge de Sales, Joaquin Alfons Bosch, en el qual estableix que el temple va sofrir danys en el paviment, el sòcol de marbre, i deteriorament de murs, portes, finestres i vidres, que han sigut valorats en cinquanta mil sis-centes cinquanta pessetes. En aquest document demana diners a l'Estat perquè les obres de reconstrucció es puguin portar endavant. Està datada del 22 de novembre del 1939.

Seguidament, en el document 418, datat de l'11 de novembre del 1943, se cita al capellà de Sant Esteve de València perquè faça una relació dels danys ocasionats en l'Església Parroquial de Sueca on era capellà el 18 de juliol del 1936.

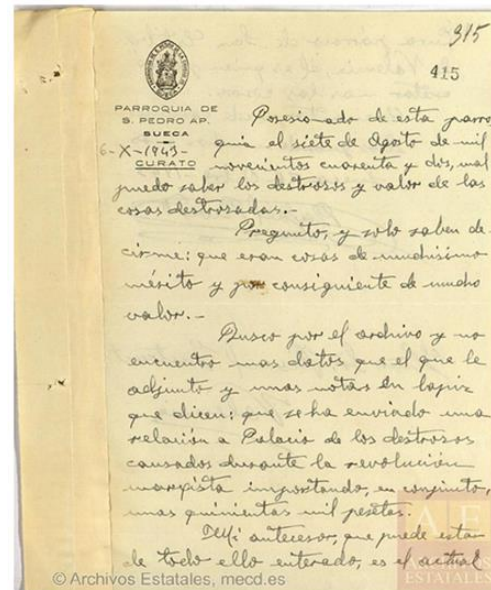
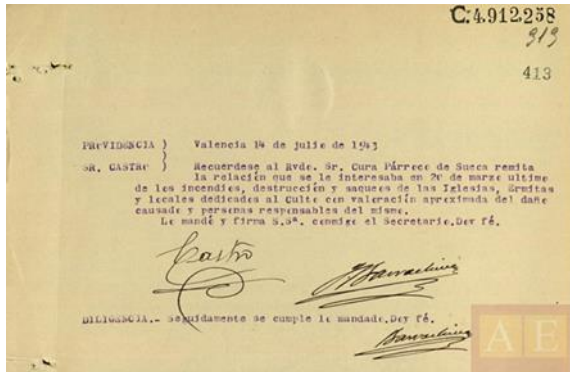
En les pàgines següents, de la 420 a la 422 (Doc. 5), finalment es realitza una descripció més o menys acurada de les destrosses i danys patits en les diverses parròquies i ermites de la localitat de Sueca. I pel que fa a la Real Església de la Sma. Verge de Sales diu el següent:

“esta fue saqueada algunos días después, como es la de la Patrona fue respetada algo más; pero, para no detallar diré: que solo quedó, como en la parroquia, la fábrica del Templo y la Imagen de la Patrona que fue emparedada, lo demás: 9 altares, 16 imágenes, sacristía, órgano, coro, bancos, etcétera, todo, si cabe, más rico y completo que en la Parroquia [l'Església de Sant Pere Apòstol], puesto que era la Iglesia de la Patrona, si bien con menos cuadros y alhajas, por lo que su valor en deterioro lo calculan en unos dos millones [de pessetes] aproximadamente”. El document esta signat per Rafael Revert.

L'última plana que tracta aquest tema és la 423, en la qual es dona per acabada la relació que ha realitzat Rafael Revert, capellà de l'Església de Sant Pere Apòstol i arxipreste de Sueca del moment. Es nomena que es prescindeix de la declaració del capellà de Sant Esteve de València, ja que la relació l'han feta conjuntament. El document està datat del 31 de maig del 1944.

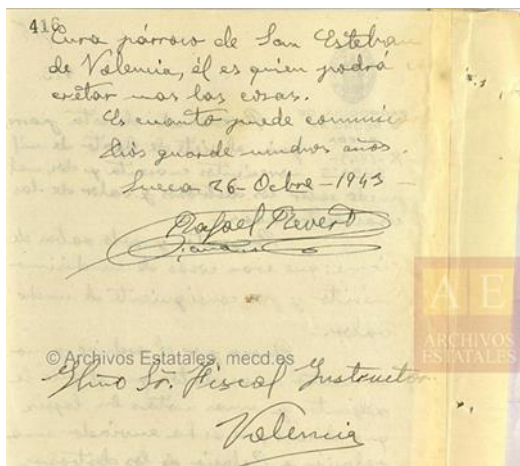
Els documents de la Causa General de Sueca 1941-1946

Doc. 1

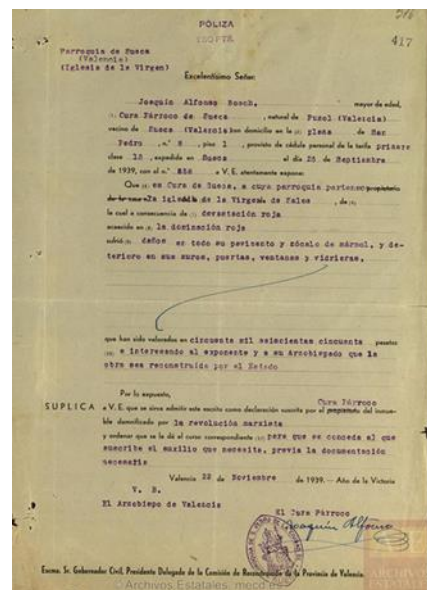

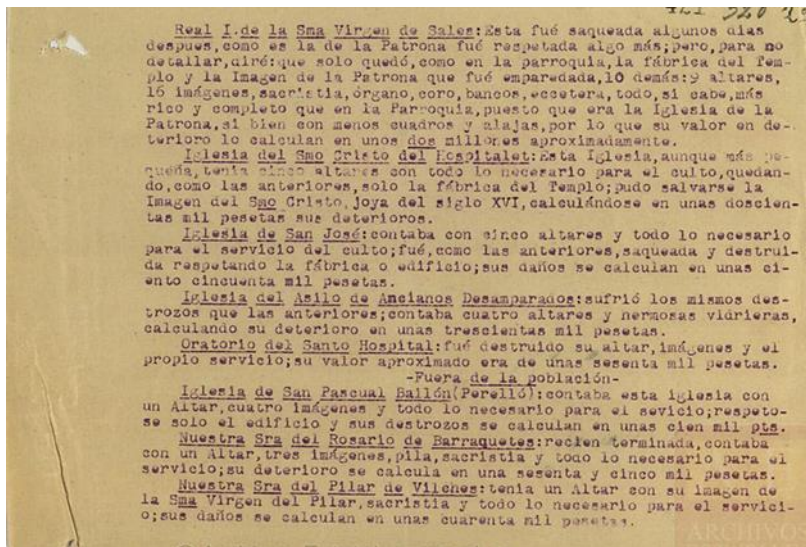
Doc. 2

Doc. 3

Doc. 4

Doc. 5

BIBLIOGRAFIA

- AMADO DE C. BURGUERA Y SERRANO, F., *La Milagrosa imagen de Nuestra Señora de Sales y se magnifico santuario. Monografias Historicas Documentadas e Ilustradas*, vol. 1. Edició de la Llibreria Sant Pere, Sueca (València), 2002.
- BRAVO HINOJO, E., i FERRER ÁLVAREZ, M., *Patrimoni històric, artístic i cultural de Sueca*. Ed. Universitat de València, Facultat de Geografia i Història, València, 2007.
- FERRI CHULIO, A. S., *Sales Sueca 1361-2011*. Edita l'Impremta de Luis Palacios, Sueca (València), 2011.
- FERRI CHULIO, A. S., *Arte y arquitectura en Sueca 1300-1900*. Edita Andrés de Sales Ferri Chulio, Sueca (València), 1996.
- FERRI CHULIO, A. S., *La Mare de Deu de Sales de Sueca*. Edita Andrés Sales Ferri Chulio, Sueca (València), 1994.
- FERRI CHULIO, A. S., *Santa Maria de Sales, Patrona de Sueca*. Edita l'Ajuntament de Sueca, Sueca (València), 1977.
- FOS MARTÍ, J.M., *Guia turística de Sueca (El Perelló, Les Palmeres, Els Marenys)*, Editorial cosmos ("els llibres de Sant Pere. Sueca"), València, 1972.

GARMIN Y ORTIZ DE TARANCO, F. M^a., *Inventario artístico de Valencia y su provincia* v. II., Editorial Centro Nacional de Información Artística, Arqueológica y Etnológica, Madrid, 1983.

GOMIS VIDAL, M. P., *Inventari de patrimoni històric de la Ribera Baixa. Béns Immobles*. Edita Mancomunitat de la Ribera Baixa, Sueca (València), 2002.

GRANELL, J. B., *Historia de Sueca*, Edició de Fernando Sancho Serrano, Sueca (València), 1990.

TORTOSA, P., *Sueca: paisatge, cultura i medi ambient*, Edicions 96, S.L i Ajuntament de Sueca, Sueca (València), 2011.

VV.AA., *Quadern del professor. Joan Fuster a l'escola. Una visita a Sueca (Educació secundària)*, Nau llibres, València, 1997.

COM CITAR AQUEST ARTICLE:

Format Norma ISO 690-2

Ferri Riera, Aida, “La Real església de Nostra Senyora de Sales i les destrosses patides durant la Guerra Civil” [en línia]. Clapir, Joves Historiadors i Historiadors Valencians [publicació seriada en línia]. Novembre 2014. <enllaç> [Consulta: Dia Mes Any].

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquest article i la seua utilització ha de respectar els drets de la persona/persones autora/autores. Pot copiar, distribuir i comunicar públicament l'obra. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona/persones autora/autores i el títol de l'article. No s'autoritza la seua reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre. Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de l'article com als seus resums i índexs.